

Уредништво
Проф. др РАСТКО ВАСИЋ
Проф. др СНЕЖАНА ФЕРЈАНЧИЋ
Проф. др КСЕНИЈА МАРИЦКИ ГАЂАНСКИ,
главни уредник

Лого
РИМСКА БОГИЊА ДИЈАНА

Аутор
ДАМЈАН ВАСИЋ
графички дизајнер

Штампање зборника омогућило је
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ
И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ДРУШТВО ЗА АНТИЧКЕ СТУДИЈЕ СРБИЈЕ

АНТИКА НЕКАД И САД:
ДОМЕТИ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ
И ТРАГ АНТИКЕ

12. међународни научни скуп

Зборник радова

Београд 2019

Др ГОРДАН МАРИЧИЋ
 Филозофски факултет
 Универзитет у Београду

Др ЖЕЉКА ШАЈИН
 Филозофски факултет
 Универзитет у Бањој Луци

МАРКО ВАЛЕРИЈЕ МАРЦИЈАЛ: СТВАРНА И ИЗМИШЉЕНА ПЕСНИЧКА АУТОБИОГРАФИЈА¹

Апстракт: У овом раду покушаћемо да преко Марцијалових епиграма дочарамо његово књижевно доба, живот талентованог песника, полтрона, полемирача. Писали бисмо о томе шта је Марко Валерије мислио о трајности свога дела. Сазнавали бисмо о томе како је Марцијал себе видео, како се представљао, а какав је, уистину, био.

Кључне речи: Марко Валерије Марцијал (између 38. и 41–44. г. н. е), аутобиографија, Рим, слава, епиграми.

Велики антички песници били су свесни пролазности свега, али су веровали у трајност свога дела.² Били су популарни, читани, цитирани, преписивани, парафразирани, награђивани. Ми данас не знамо много о размерама те популарности, о броју њихових обожаваатеља и обожаваатељки. Благо назиремо цифре као кроз јутарњу маглу или (дупли)

¹ Напомена главног уредника: Поштујући жељу аутора, задржан је облик имена Марцијал, иако Друштво за античке студије Србије прихвата класични изговор латинског свога професора Милана Будимира.

² Песничка свест о бесмртности коју ће стећи има дугу традицију. Своје вредности свесна је већ Сапфа која у властитим стиховима предвиђа будућу славу: *Μνάσεσθαι τινά φαίσι καὶ ἕτερον ἀμύμων* (147 LP). Исту свест проналазимо код Хорација у *Одама* (вид. Ног. *Od.* II, 20: *Non usitata nec tenui ferar pinna biformis per liquidum aethera*), или пак код Вергилија у *Георгикама* (вид. Verg. *Georg.* III, 8–9: *Temptanda via est, qua te quoque possim tollere humo victorque virum volitare per ora*). Гласовито Хорацијево *Exegi monumentum* (*Carm.* III 30) нашло је одјека код Александра Сергејевича Пушкина.

пак-папир. Наравно, променила су се и *tempora* и *mores*. Променио се систем вредности, али чињеница је – људи нису. Некад мало бољи, некад много гори. Шетамо улицама као Марцијалови Римљани, пажњу нам привлаче наслови у новинама, графити на зидовима. Нема телала, али има чудака и проповедника. Има билборда, великих реклама. Но, то је већ нека друга прича. Захваљујући Марцијаловим делима могуће је бар делимично осветлити како градску вреву Рима, тако и карактере његових становника. Чини се да је знатно већи изазов приказати песников лични живот. О Марцијалу не знамо много. Немамо никакав животопис, па га, као слагалицу, правимо ишчитавањем епиграма и оскудних сведочанстава савременика. Марко Валерије Марцијал родио се између 38. и 41. године н.е. Сам често спомиње мартовске календе као дан свог доласка на свет, али није сигурно да је стварно рођен првог марта: „*istraživanja su pokazala kako se u Marcijalovo doba rođendan konvencionalno slavio prvoga dana u mjesecu rođenja, pa točan datum mora ostati nepoznanicom.*”³

Песников завичај је Билбилис, градић у Тараконској Хиспанији, данас *El Cerro de Bámbola* у близини града *Calatayuda*. Билбилис је у Римском царству имао ранг муниципијума и био је познат по производњи гвожђа и рудницима злата.⁴ У наше доба се тамо још увек могу видети остаци античке насеобине. Марцијал помиње своје родитеље Фронтоне и Флакцилу, који су били релативно добро стојећи, па су сину пружили солидно образовање – песник је учио и грчки језик – прво у родном граду, а потом у неком већем месту у Хиспанији.⁵ Иако ће се, касније, Марцијалов однос према родном крају кретати од идеализације до разочарања, носталгија за завичајем и љубав према целокупном келтиберском наслеђу заузеле значајно место у његовим епиграмима.⁶

У Рим се упутио 63. или 64. године. Рачунао је, највероватније, на помоћ „земљака“ који су већ успели у престоници.⁷ У Марцијаловом кругу у Риму ускоро се нашао велики број истакнутих људи из Хиспаније. Ту су Сенека, Лукан, Квинтилијан и Пизон. Њихово заједничко порекло Марицијал често помиње у својим епиграмима.⁸ На песникову несрећу,

³ М. Bricko, *Epigram i njegov klasik*, у: Marko Valerije Marcijal, *Epigrami*, prevela i priredila M. Bricko, Zagreb 1998, 16.

⁴ Римска нумизматика из времена принципата потврђује Марцијалове референце о муниципалном статусу града као и његов званичан назив *Augusta Bilbilis*. Вид. *RPC I*, 394. Уп. *Mart. Ep. X*, 103.

⁵ *Mart. Ep. V*, 34. О идентитету и статусу Марцијалових родитеља вид. R. Syme, *Tacitus*, Oxford 1958, 618.

⁶ J. P. Sullivan, *Martial: The Unexpected Classic*, Cambridge 1991, 1.

⁷ *Mart. Ep. X*, 103, 7–10.

⁸ E. J. Weinrib, *The Spaniards in Rome from Marius to Domitian*, Harvard 1968, 163.

већ 65. године прилике су се промениле после пропасти завере коју је против Нерона сковао Луције Калпурније Пизон. Настрадали су Сенека и Лукан и једино је Луканова удовица остала Марцијалова заштитница у борби за песников опстанак и књижевни пробој у Риму.⁹ Кажу да му је тада Квинтилијан саветовао да се мане књижевне делатности и да се посвети адвокатури или неком другом занимању које ће му омогућити миран живот.¹⁰ Марцијал је, међутим, одлучио да истраје. Песник је сигурно био познат у књижевним круговима града и пре објављивања својих дела путем *recitationes* и размене *libelli* међу пријатељима и патронима.¹¹

Његово најраније сачувано дело, по садржини названо *Књига циркуских игара (Liber spectaculorum)*,¹² написано је 80. године да прослави отварање Колосеума.¹³ У тридесетак епиграма песник хвали цара Тита и описује величанствене приредбе у амфитеатру и лепоту саме грађевине.¹⁴ Књижица се свидела цару и Марцијал је награђен тзв. *ius trium liberorum*, на основу кога је и заслужан човек без потомства могао да стекне повластице резервисане за очеве троје деце; добио је и наслов трибуна који је подразумевао и витешку част (*ordo equestris*).¹⁵ Крајем 85. године Марцијал објављује две књиге правих епиграма – натписа, и то натписа уз дарове. Био је, наиме, обичај код Римљана да се, о великом празнику Сатурналијама, на гозбама поклања или шаље пријатељима понешто од јела и пића.¹⁶ Преко сто двадесет епиграма књиге *Гостински дарови (Xenia)* су натписи уз те поклоне. *Уздарја (Aprophoreta)* су натписи на поклонима које су, приликом

⁹ Иако је Марцијалово дружење са поменутиим кругом трајало кратко, он му се често враћао у својим епиграмима. Вид. Mart. Ep. XII, 36; VII, 21; IV, 40; XII, 36, 8–9. Уп. М. Citroni, *Publicazione e dediche dei libri in Marziale*, Maia 40, 1988, 3–39.

¹⁰ Марцијалов одговор Квинтилијану проналазимо у другој књизи епиграма. Вид. Mart. Ep. II, 90: *Quintiliane, vagae moderator summe iuventae, gloria Romanae, Quintiliane, togae, vivere quod propero pauper nec inutilis annis, da veniam: properat vivere nemo satis. Differat hoc patrios optat qui vincere census atriaque immodicis artat imaginibus: me focus et nigros non indignantia fumos tecta iuant et fons vivus et herba rudis. Sit mihi verna satur, sit non doctissima coniunx, sit nox cum somno, sit sine lite dies.*

¹¹ P. Sullivan, *op. cit.* 4–6.

¹² Уп. L. Herrmann, *Les livres des spectacles*, Latomus 21, 1962, 495. Уп. G. G. Vioque, *Martial, Book VII: A Commentary*, Brill 2002, 1, нап. 2.

¹³ Свечаност и игре поводом отварања Колосеума, осим Марцијала, описали су и Светоније Транквил и Дион Касије. Вид. Suet. Tit. 7 ff.; Dio Cass. LXVI, 25.

¹⁴ Mart. Ep. VI, 5; XX, 17; XXIII, 20; XXIV, 21.

¹⁵ Plin. NH. XXXIII, 32; Mart. Ep. II, 91. Уп. М. Bricko, *Epigrami*, 17. Марцијалов финансијски статус, чак и у овом раном периоду, подразумевао је царске грантове – бесповратне позајмице (*ex liberalitate*), наследство, редовне позајмице од патрона (*sportulae*), поклоне у новцу или позајмице које би му биле отписане. Вид. више у: P. Sullivan, *op. cit.* 4, нап. 9.

¹⁶ Cf. M. Citroni, *Marziale e la letteratura peri Saturnali*, ICS 14, 1989, 201–206.

свечаних гозби, веридби, рођендана и других прослава,¹⁷ званице на лутрији добијале од домаћина.¹⁸

Негде око 86. године изашле су књиге које се данас објављују као прва и друга, а 87. појавила се трећа у Цисалпинској Галији, где се песник накратко повукао, незадовољан приходима које убире од књижевности. Средишњи и главни део Марцијаловог корпуса чини дванаест књига (1561 епиграм). Следећих шест изашло је између 88. и 94 године; 95. је публикована десета, 96. једанаеста, а 97. је публикован антологијски избор из две последње књиге.¹⁹ Дванаеста књига написана је у Хиспанији 98. године.²⁰

Марцијалови епиграми су углавном састављени у елегијском дистиху (њих 1235, грађеном по угледу на Овидија и Катула), ређе у фалекију (238) и сказону (77), а неки су, изузетно, у чисто јамбу и хексаметру, те у јампској еподи. Епиграми су пожњели огроман успех. Марцијал их је више пута поново издавао у различитом обиму и издавачком формату.²¹ Многи од њих кружили су по Риму и пре издавања књига, па је песник морао да се бори са плагијаторима.²²

¹⁷ О овој пракси говоре Петроније и Светоније Транквил. Вид. Petron. *Sat.* LVI, 7–10; Suet. *Aug.* LXXV. Cf. J. Linderski, *Aes Olet: Petronius 50.7 and Martial 9.59.11*, *Harvard Studies in Classical Philology* 94, 1992, 349–353.

¹⁸ Вид. Marko Valerije Marcijal, *Uvek epigrami*, sa latinskog preveo, predgovor i beleške napisao G. Maričić, Pančevo 2008, 6.

¹⁹ Марцијалови епиграми нису наишли на одобравање код свих, нарочито код Тацита и Стација који су отворено исказали своје предрасуде према овом жанру. Вид. Stat. *Silv.* II, 15–16: *...et psittacum scis a me leves libellos quasi epigrammatis loco scriptos*. Уп. Tac. *Dial.* X, 4: *Otium et nomen inserere possunt famae. ego vero omnem eloquentiam omnisque eius partis sacras et venerabilis puto, nec solum cothurnum vestrum aut heroici carminis sonum, sed lyricorum quoque iucunditatem et elegorum lascivias et iamborum amaritudinem <et> epigrammatum lusus et quamcumque aliam speciem eloquentia habeat, anteponendam.*

²⁰ P. Sullivan, *op. cit.* 52–53.

²¹ У једном епиграму прве књиге (Mart. *Ep.* I, 117) извесни Луперкус, при сваком сусрету, тражи од Марцијала његову књижицу на позајмицу (послао би роба по њу). Песник га упућује на свог продавца, објашњава му како ће тамо стићи. Цена књижице је пет денара. Луперкус је изненађен ценом. Песник поентира: „Паметница си ти, јесте прескупа!“ Француски песник Жозе Марја Дередја (José-Maria de Heredia) је овај епиграм, под именом *Lupercus*, претворио у сонет. Нажалост, поента је изостала. Вид. José-Maria de Heredia, *Les Trophées*, Paris 1893. Песма постоји и у српском преводу, вид. *Одабране француске песме*, препевао Б. Биљић, Београд 1967, 140–141.

²² Марцијал помиње извесног Фидентина (*Fidentinus*) који му је преотео дело и представљао га као своје. Вид. Mart. *Ep.* I, 53: *Una est in nostris tua, Fidentine, libellis pagina, sed certa domini signata figura, quae tua traducit manifesto carmina furto*. Уп. I, 38: „Та knjiga što čitaš za svoje društvo, / sve su to stihovi moji. / Ali kad sričeš pa zapneš, uštvo, / izgledaju ko da su tvoji.“ Превео В. Недељковић. Вид. Marko Valerije Marcijal,

Лелек и жалопојке којима Марцијал боји своју клијентску тугу треба узети са резервом. „У песмама непрестано кука и просјачи, као да ни хлеба нема да се наједе. Али никада се није прихватио на дуже некога посла да дође до сталне зараде. Остао је клијент велике господе, један од оних који су се у отменим кућама купили као „мањи пријатељи“ (*minores amici*) и у неку руку били саставни део домаћинства јер су очекивали поклоне и оброке. Мада стално кука, није био Мартијал ни го, ни бос. Његови бројни заштитници помагали су му.²³ Знамо да је имао мало добро у околини Рима (у Номенту),²⁴ са којег и сам шаље плодове пријатељу Јувеналу²⁵ на дар, а од године 94. н. е. имао је и кућу на римском брежуљку Квириналу. Овај „изгладнели песник“ имао је послугу и секретара – па је његова неуморна кукњава део клијентске позе и његова крајња немаштина више књишка но стварна.“²⁶

Кад је реч о владарима, према Марцијалу били су дарежљиви цареви Веспасијан и Тит. Домицијан, међутим, којем је песник бескрајно ласкао, одбио је да му да одређену своту новца коју је песник „потраживао“ (*petitio*).²⁷ За време Нерве или Трајана, Марцијал је напустио Рим.²⁸ Цареви су, по њему, више улагали у ратове него у културу и духовни развитак. После тридесетак година проведених у Риму, Марцијал се ужелео завичаја и 100. године се вратио у родни Билбилис. Новац за пут дао му је Плиније Млађи,

Nepristojni epigrami, превели G. Maričić, V. Nedeljković, Zagreb 1990, 43.

²³ Од Марцијалових бројних патрона вреди издвојити Луција Арунција Стелу, претора из 91. год. и конзула из 102. год. који се као личност помиње у укупно осамнаест епиграма; Децијана Марцијаловог земљака пореклом из Емерите, стоика, писца и адвоката (*Mart. Ep.* I, 8, 39; 61; II, 5, 6); Марка Аквилуја Регула, богаташа и адвоката (*Mart. Ep.* I, 12, 82; II, 7, 4; IV, 16; V, 28.); и, коначно, песниковог најдражег пријатеља Јулија Марцијала коме је посветио једну од својих најпознатијих поема о сретном животу (вид. *Mart. Ep.* X, 47).

²⁴ Вилом у Номентуму песник није био задовољан (вид. *Mart. Ep.* III 4, 8).

²⁵ Марцијал помиње Јувенала као свог пријатеља већ 92. године, судећи по седмој књизи епиграма објављеној те године у којој се Јуvenus помиње два пута. Вид. *Mart. Ep.* VII, 24: *Cum Iuvenale meo quae me committere temptas, quid non audebis, perfida lingua, loqui? te fingente nefas Pyladen odisset Orestes, Thesea Pirithoi destituisset amor, tu Siculos fratres et maius nomen Atridas et Ledaе poteras dissociare genus, hoc tibi pro mentis et talibus inprecor ausis, ut facias illud quod, puto, lingua, facis. Ep.* VII, 91: *De nostro, facunde, tibi, Iuvenalis, agello Saturnalicias mittimus, ecce, nuces. Cetera lascivis donavit poma puellis mentula custodis luxuriosa dei.* О пријатељству између Марцијала и Јувенала, као и о утицају Марцијалових епиграма на Јуvenusову сатиру, вид. W. S. Anderson: *Lascivia vs. ira: Martial and Juvenal*, *California Studies in Classical Antiquity* 3, 1970, 1–34.

²⁶ М. Будимир, М. Флашар, *Преглед римске књижевности – De auctoribus Romanis*, Београд 1986, 495.

²⁷ *Mart. Ep.* I, 6, 14, 104.

²⁸ *Ibid.* X, 103, 7.

не само као сведочанство њиховог пријатељства, већ да би му захвалио за Марцијалове стихове који су били њему посвећени.²⁹

У Билбилису му је нека богата обожаваатељка (Марцела?) поклонила сеоско добро. Он јој захваљује у епиграмима последње, дванаесте збирке епиграма, која је изашла 103. године.³⁰ Али Рим који је својевољно напустио, Рим где је често водио заморан и понижавајући клијентски живот, Рим ипак није могао да заборави. Његовом таленту био је потребан амбијент великог града са свим његовим шаренилом, свом величином и моралном бедом. Свакако је ускоро умро јер године 104. о његовој смрти говори Плиније Млађи у писму упућеном Корнелију Приску.³¹

Погледајмо сада неке од епиграма у којима Марцијал говори о својој слави. Најчувенији је први из прве књиге:

*Hic est quem legis ille, quem requiris,
toto notus in orbe Martialis
argutis epigrammaton libellis:
cui, lector studiose, quod dedisti
uiuenti decus atque sentienti,
rari post cineres habent poetae.*³²

(I, 1)

Онај кога тражиш, ко ти пажњу плени,
епиграма писац у свету чувени,
духовит и виспрен, Марцијал се зове.
Он зна, читаоче, да до славе ове,
којом си ти њега живог овенчао,
дође поет мало који,
чак и кад се упокоји.³³

(I, 1)

²⁹ Plin. Ep. III, 21, 5. Уп. Mart. Ep. XIX. 12: *Sed ne tempore non tuo disertam pulses ebria ianuam videto; totos dat tetricae dies Minervae, dum centum studet auribus virorum hoc, quod saecula posterique possint Arpinis quoque comparare chartis. Seras tutior ibis ad lucernas; haec hora est tua, cum furit Lyaeus, cum regnat rosa, cum madent capilli. Tunc me vel rigidi legant Catones.*

³⁰ Mart. Ep. XII, 21.

³¹ Plin. Ep. III, 21, 1. О Плинијевом патронату и дуготрајности Марцијалове поезије вид. J. Garthwaite, *Patronage and Poetic Immortality*, Book 9, Mnemosyne 51, 1998, 161–175. Уп. P. White, *Statius, Pliny, and the dispersal of patronage*, HSPH 79, 1975, 265–300.

³² Текст је преузет из двојезичног, латинско-француског издања: Martial, *Épigrammes*, Texte établi et traduit par H. J. Izaac, Paris 1961.

³³ Осим ако није друкчије наведено, Марцијалове епиграме у овом чланку превео је Гордан Маричић.

Песник о себи говори служећи се добро познатом формулом *ille ego qui* коју налазимо код Овидија, *ille ego*,³⁴ која код Марцијала постаје *tunc es ... ille Martialis*,³⁵ и поново *ille Martialis*.³⁶ Песника, по сопственим речима,³⁷ чита цео Рим, а познаје га читав свет – *toto orbe*, док је Марцијал у десетом епиграму *notus gentibus ... notus populis*.³⁸ Речи „читав свет“ треба схватити у контексту читалачке публике ван Рима, обично из редова сенатора и витезова, који су имали довољно новца и образовања да би могли бити конзументи поезије. Марцијал користи деминутив *libellis* (књижица) када говори о својој светској слави, као и Катул у својој првој песми.³⁹ Катул, међутим, размишља о слави знатно опрезније него Марцијал. Он се нада да ће његово дело бити читано читав век, не помињући притом своје читаоце широм републике већ само једног, Корнелија Непота. Марцијал је, чини се, већ првим епиграмом јасно указао на жељу за трајањем које превазилази простор и векове.⁴⁰ Плиније Млађи је пријатно изненађен што се његове књиге продају и у Лугдунуму (Лиону), па онда закључујемо да су се и Марцијалови епиграми читали широм царства⁴¹. Када говори о песничкој слави која стиже после смрти *post cineres*, Марцијал прави шаливу алузију на Овидијеве стихове „*famaque post cineres maior venit*“, јер су били написани у изгнанству.⁴² Питање смрти, али и вечности песника преко његовог дела, један је од честих мотива Марцијалових епиграма. Поезија је та која песника овенчава дуговечношћу, али и оживљава прошлост. Отуда веза између епиграма и епитафа, текста као средства којим се покушава избећи смрт и пролазност.⁴³

Сличну тематику носи и епиграм који следи. Опет је ту самосвесни Марцијал, овога пута срећан јер нико није равнодушан на његове песме. Те различите емоције које оне изазивају у читаоцима, отварају песнику нове видике за које ни сам није знао:

³⁴ Ovid. *Tr.* IV, 10, 1; *Met.* I, 757; *Amor.* II, 11, 2.

³⁵ *Mart. Ep.* VI, 82.

³⁶ *Ibid.* X, 9.

³⁷ *Ibid.* VI, 60; IX, 97; V, 13; VIII, 61.

³⁸ *Ibid.* X, 9.

³⁹ Гај Валерије Катул, *Мрзим и Волим*, превод и коментар Г. Маричић и Ј. Раденковић, Београд, 2018, 45.

⁴⁰ *Mart. Ep.* I, 107, 3–6.

⁴¹ *Plin. Ep.* IX, 11.

⁴² Ovid. *Pont.* IV 16, 3. Уп. V. Rimell, *Martial's Rome, Empire and the Ideology of Epigram*, Cambridge 2008, 60.

⁴³ Rimell, *op. cit.* 51–52.

*Laudat, amat, cantat nostros mea Roma libellos,
meque sinus omnes, me manus omnis habet.
Ecce rube quidam, pallet, stupet, oscitat, odit.
hoc volo: nunc nobis carmina nostra placent.*

(VI, 60/61)

Рим ме цени, слави. Људи су пуни хвале:
у џепу или руци моје су им књиге мале.
Од њих један бледи, други се зацрвени,
неком су досадне, неки су запањени.
А у неким оне мржњу нагоне.
Управо овако сам и хтео:
сад ми се свиђа мој опус цео.

(VI, 60/61)

Марцијалови читаоци у овом епиграму постају гледаоци његовог „позоришта“, чије живописне представе нагоне на смех, стид, мржњу, фасцинацију, или чак на досаду. Нико у Риму не остаје равнодушан на његове епиграме, и то је оно што, уз све почести и славу, Марцијала највише радује. Песник као да жели да кроз своје стихове успостави приснији однос са властитим читаоцима од којих очекује, пре свега, искрену емотивну реакцију.

У следећем епиграму, опет на почетку истичући своју славу и песничку вештину, Марцијал иронично примећује како је популаран ништа више него возар (*auriga*) Андремон,⁴⁴ који је свога коња⁴⁵ (као Бен Хур) терао по Циркусу Максимусу. Песник овде очигледно успешно „позира“, опет улазећи у омиљену улогу недовољно цењеног и вољеног.

*Vndenis pedibusque syllabisque
et multo sale, nec tamen proteruo
notus gentibus ille Martialis
et notus populis – quid inuidetis? –
non sum Andraemone notior caballo.*

(X, 9)

⁴⁴ Ако бисмо хтели да, помало на силу, направимо поређење са данашњим временом, чини се да би најближи Андремону по слави могли бити возачи Формуле 1.

⁴⁵ Они најбољи такође су били врло популарни у Риму.

По метрима својим и по стиховима,
где злобе нема а много духа има,
Марцијал познат је људству, народима.
Ал' зашто због мене завист да вас хвата?
Познатији нисам од тркачког ата.
(X, 9)

Десета књига епиграма настала је непосредно пре Марцијаловог коначног одласка из Рима за Билбилис, на самом почетку владавине цара Трајана. Отуда идеје и атмосфера целокупне књиге одишу сентименталношћу, меланхолијом и, коначно, разлозима за трајним одласком из престонице. О свом песничком статусу и тежњи ка вечношћу кроз његове читаоце он говори још у другом епиграму десете књиге.⁴⁶ Овај епиграм, уз остала четири, чини уводну целину садржајно посвећену књижевним темама. Нови циклус епиграма који се бави истом тематиком поново почиње од горе наведеног деветог епиграма. Марцијал поново ставља нагласак на шаролику и верну читалачку публику широм Римског царства. У другим епиграмима он је чак и именује, попут оне у Норику (*Ep.* VII, 88) или Британији (*Ep.* XI, 3). Бројни епиграфски споменици на којима се налазе Марцијалови стихови, а који су пронађени широм царства, иду у прилог оваквим тврдњама.⁴⁷ Девети епиграм се значајно разликује од осталих у којима Марцијал говори о својој слави по видно ироничном призвуку. Марцијалова слава изједначена је са славом Андремона, возача двоколица. Ова опаска била је свакако на рачун лошег укуса његових савременика који су у исту раван стављали књижевност и доколицу/двоколицу. Завист о којој говори и са којом се сусретао због своје популарности била је чест мотив у Марцијаловим епиграмима у којима је себе представљао као жртву *invidiae*.⁴⁸ Песник је недуго по завршетку десете књиге заувек напустио Рим. По речима Плинија Млађег, Марцијал је писао као да ће се његова дела читати вечно и, заиста, тако је и било.⁴⁹ Средином 2. века усвојени син цара Хадријана Марцијала

⁴⁶ Mart. *Ep.* X, 2: *Festinata prior, decimi mihi cura libelli elapsam manibus nunc revocavit opus. Nota leges quaedam, sed lima rasa recenti; pars nova maior erit: lector, utriusque fave, Lector, opes nostrae: quem cum mihi Roma dedisset. Nil tibi quod demus maius habemus ait. Pigra per hunc fugies ingratae flumina Lethes et meliore tui parte superstes eris. Marmora Messallae findit caprificus, et audax dimidios Crispi mulio ridet equos: at chartis nec furta nocent et saecula prosunt, solaque non norunt haec monumenta mori.*

⁴⁷ CIL XIII 5657; CLE 1392.

⁴⁸ Mart. *Ep.* I, 91; II, 71; VI, 64; VIII, 61; IX, 97.

⁴⁹ Pliny *Ep.* III, 21.

ће звати „мој Вергилије“.⁵⁰ Моћно Римско царство ће три века касније нестати са историјске позорнице, а у некадашњим провинцијама живеће неки нови становници. Марцијалова дела су, ипак, пронашла свој пут и до ових читалаца, а његова слава је наставила да живи. Епиграме ће читати и писати кроз цели средњи век, па и за време ренесансе. У периоду између 16. и 19. века Марцијал ће досегнути невиђену популарност, једнаку оној у Риму о којој је толико писао. Његове стихове подражаваће бројни велики писци попут Гетеа, док ће његова поема о сретном животу бити најчешће превођени стихови у енглеској књижевности.⁵¹

Ако погледамо овај кратки преглед Марцијаловог живота и стваралаштва, намеће нам се мисао да је песник лепо живео и у животу уживао. Чини нам се да је у њему био глумац који се није дотицао театарске сцене, али који је спремно мењао костиме и целог живота глумио клијента. Песник је био истински, али је волео да се и ту поспе једним финим прахом позерства. И када је засићен и можда мало згађен животом у Риму, отишао у родни Билбилис, брзо је схватио да му нешто недостаје: јер, имао је и он своју сцену. То је био прелепи, разноврсни Рим, који је Марцијал упијао свим својим чулима и претапао у изузетну и разнолику поезију. Ипак, назад се није могло. Атропа је пресекла песникову животну нит. Негде, из полумрака Колосеума, Марцијал нам се поклатио и понео своје књижице у вечност. А ми их читамо док му се не придружимо. Опет као читаоци.

⁵⁰ Rimell, *op. cit.* 2.

⁵¹ *Ibid.* 3.

ЛИТЕРАТУРА

- W. S. Anderson, *Lascivia vs. ira: Martial and Juvenal*, California Studies in Classical Antiquity 3, 1970, 1–34.
- М. Будимир, М. Флашар, *Преглед римске књижевности – De auctoribus Romanis*, Београд 1986.
- М. Citroni, *Publicazione e dediche dei libri in Marziale*, Maia 40, 1988, 3–39.
- М. Citroni, *Marziale e la letteratura peri Saturnali*, Illinois Classical Studies 14, 1989, 201–206.
- J. Garthwaite, *Patronage and Poetic Immortality, Book 9*, Mnemosyne 51, 1998, 161–175.
- J. M. de Heredia, *Les Trophées*, Paris 1893.
- L. Herrmann, *Les livres des spectacles*, Latomus 21, 1962, 494–504.
- Гај Валерије Катул, *Мрзим и Волим*, Изабране песме, Изабрали, с латинског превели, предговор и превод написали Г. Маричић и Ј. Раденковић, Београд 2018.
- J. Linderski, *Aes Olet: Petronius 50.7 and Martial 9.59.11*, Harvard Studies in Classical Philology 94, 1992, 349–353.
- Marko Valerije Marcijal, *Nepristojni epigrami*, preveli G. Maričić, V. Nedeljković, Zagreb 1990.
- Marko Valerije Marcijal, *Epigrami*, prevela i priredila M. Bricko, Zagreb 1998.
- Marko Valerije Marcijal, *Uvek epigrami*, sa latinskog preveo, predgovor i beleške napisao G. Maričić, Pančevo 2008.
- Martial, *Épigrammes*, Texte établi et traduit par H. J. Izaac, Paris 1961.
- V. Rimell, *Martial's Rome, Empire and the Ideology of Epigram*, Cambridge 2008.
- Одабране француске песме*, препевао Б. Биљић, предговор Б. Ковачевића, Београд 1967.
- R. Syme, *Tacitus*, Oxford 1958.
- J. P. Sullivan, *Martial: The Unexpected Classic*, Cambridge 1991.
- G. G. Vioque, *Martial, Book VII: A Commentary*, Leiden 2002.
- P. White, *Statius, Pliny, and the dispersal of patronage*, Harvard Studies in Classical Philology 79, 1975, 265–300.
- E. J. Weinrib, *The Spaniards in Rome from Marius to Domitian*, Harvard 1968.

GORDAN MARIČIĆ, Ph.D.

Faculty of Philosophy

University of Belgrade

ŽELJKA ŠAJIN, Ph.D.

Faculty of Philosophy

University of Banja Luka

MARCUS VALERIUS MARTIALIS:
THE POET'S REAL AND FICTIONAL AUTOBIOGRAPHY

Summary

Marcus Valerius Martialis was one of the few Spaniards who came to Rome in his early twenties and succeeded to gain immense prestige and glory as one of the greatest Roman poets of the time. Not much is known of his biography and the major facts are derived almost entirely from his epigrams. A brief overview of the poet's creativity led us to the conclusion that he has lived well and enjoyed life in Rome. In order to maintain his status and meet the ordinary expenses of living he had to play the role of a client throughout his lifetime. Martial's poetical nature was genuine, but here and there he does come across as an imposter. When he was finally saturated and perhaps a bit embarrassed by his life in Rome, he returned to his native Bilbilis to revive the scenes familiar from his youth. There he quickly realized that he could not live happily away from the literary and social pleasures of Rome for long. It was a diverse Rome with its bustle which Martial observed with all his senses and blended into an exceptional and varied poetry. However, it was impossible to return. Atropos has cut the poet's thread of life. Somewhere, in the gloom of the Colosseum, Martial bowed down to us and took his "funny little books" with himself into eternity. And we read them until we join him. As readers, again.

ИЗДАВАЧ

Друштво за античке студије Србије, Београд

За издавача

Проф. др Ксенија Марицки Гађански

УДК

Драгана Обрадовић

Прелом, графичко уређење и дизајн корица

Јелена Огњенов

Штампа

„Скрипта интернационал“, Београд

Тираж 150

ISBN 978-86-89367-12-6

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

930.85"652"(082)
930.85(37+38)(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Антика некад и сад : домети цивилизације и траг
антике (12 ; 2019 ; Београд)

Антика некад и сад: домети цивилизације и траг антике : 12. међународни научни скуп :
зборник радова / [уредник Ксенија Марицки Гађански]. - Београд : Друштво за античке
студије Србије, 2019 (Београд : Скрипта интернационал). - 253 стр. ; 20 cm

Na spor. nasl. str.: Antiquity then and now: peaks of civilisation and trace of antiquity. - Резимеи
на срп. и енгл. језику. - Тираж 150. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-89367-12-6

а) Античка цивилизација -Културна историја -Зборници б) Хеленизам - Зборници
COBISS.SR-ID 279020300